

виявляли за допомогою методики діагностики рівня емпатичних здібностей В.Бойка [1].

З метою визначення рівня сформованості мотиваційно-поведінкового критерію духовності старшокласникам пропонуються завдання п'ятого блоку опитування.

1. Закінчи речення:

Якби я все міг, то я ... _____

Якби я знайшов скарб, то я б ... _____

2. Вкажи по порядку, яку умову щасливого життя ти обереш в першу чергу, у другу чергу, у третю і т. д.:

матеріальне благополуччя;

наявність вірних друзів;

наявність престижної професії;

можливість займатися улюбленою справою;

сімейне благополуччя;

чисте сумління;

любов ближніх.

Запропоноване анкетне опитування пройшло апробацію у багатьох школах України та довело свою результативність під час виявлення рівня духовної вихованості учнів старших класів.

У той же час подана методика діагностування духовної вихованості старшокласників не розглядається як усталена. Вона може варіюватися в залежності від мети, завдань й умов дослідження та особистих поглядів дослідника на проблему.

Література

1. Якубовська О.М. Основи дидактичної емоційної взаємодії: Навчально-методичний посібник по спецкурсу / О.М.Якубовська, І.М.Гапійчук. . – Вінниця: Велес, 2001. – 108с.

І.І.Киричок

ГОТОВНІСТЬ МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ ДО ВИКОРИСТАННЯ ЕМПАТІЇ ЯК УМОВИ РОЗВИВАЛЬНОГО ВПЛИВУ

Стаття актуалізує проблему емпатії як розвиваючого способу взаємодії в міжличностних отношениях учителя и учащихся, анализирует готовность будущих учителей к использованию эмпатийного влияния на школьников. Большое внимание уделено социально-психологическому тренингу развитию эмпатийности как условию профессиональной пригодности педагога.

The author considers the problem of empathy as a developmental means of interaction in the interpersonal relations between the teacher and pupils, analyzes the readiness of future teacher to the use of empathy influence on the school-children. Attention is paid to the social-psychological training of the development of empathy as a condition of the teacher's professional suitability.

Постановка проблеми “Суб’єкт-суб’єктна парадигма освіти” вимагає сьогодні від педагога гуманістичної установки, проникнення вчителя у світ переживань та почуттів дитини, готовності приймати співрозмовника, взаємодіяти з ним. Це можливо за умови розвитку емпатійності, яка визнається вченими як одна з центральних якостей особистісно орієнтованого вчителя [7, с.115].

Проблемами професійної установки на емпатійні способи взаємодії займалися: Н.Амінов, Р.Астаханов, М.Барна, Т.Волошина, Ч.Лопсін, Т.Мінько, Р.Мей, А.Меграбян, К.Роджерс, М.Удовенко, Н.Янковська, М.Юсупов, та ін. Психологами розроблені методи емпатійного слухання (К.Роджерс), створені спеціальні програми навчання навичок емпатії психотерапевтів, вчителів (А.Голдстейн, Т.Гордон), програми соціально-психологічного тренінгу емпатії для молодших школярів та підлітків (М.Удовенко), тренінгова програма для практичних психологів (М.Барна). Однак їх аналіз показує, що питання готовності майбутніх вчителів до використання емпатії як умови розвивального впливу вивчено ще недостатньо.

Метою нашого дослідження є виявлення рівня готовності майбутніх вчителів до використання емпатії як важливої умови розвивального впливу в міжособистісних стосунках з учнями. Робота педагога не буде ефективною без наявності сформованого вміння розуміти внутрішній світ іншої людини, відгукуватися на її глибинні переживання, без здатності проникнутися її труднощами, особистісними проблемами.

Вивчення специфіки емпатії у педагогічному впливі стикається з необхідністю дослідження стану готовності педагога до певного способу дії. На основі аналізу зарубіжних і вітчизняних концепцій установки можна виділити окремий вид – професійна установка як форма вияву психологічних установок у професійній діяльності, які тлумачаться як прагнення оволодіти професією (А.Маркова), готовність суб’єкта до виконання обов’язків, норм, вимог, визначеної ролі (К.Левітан). Розуміння професійної установки вчителя дозволяє говорити про педагогічну установку як вид професійної, яка являє собою особистісне утворення і виявляється в

умовах реалій повсякденного життя, пов'язана з минулим досвідом суб'єкта особистості.

Педагогічна практика доводить, що емпатія як особистісна установка в діяльності вчителя виявляється недостатньою на всіх етапах навчально-виховного процесу. Професійна установка вчителя на емпатію у взаємодії з учнями (на співробітництво, на сприйняття настроїв учнів, реакція самого вчителя на ці настрої) обумовлюється готовністю вчителя до продуктивної взаємодії.

Така професійна установка сприяє зміні характеру взаємодії вчителя та учнів. Ця якість вчителя зустрічається на практиці, проте його розвиток до рівня професійної установки підвищило б значно ефективність навчально-виховного процесу.

Для виявлення типів професійних установок на сприйняття учнів було проведено дослідження, у якому брало участь 52 студенти історико-юридичного та фізико-математичного факультетів Ніжинського державного університету, за допомогою методики Ф.Фідлера для діагностування професійних установок майбутніх вчителів на сприйняття учнів (у модифікації І.Волкова, Н.Хрящевої, А.Шалито). Було виявлено 5 груп респондентів, кожна з яких відповідає одному з 5 професійних установок: майбутні педагоги з активно-позитивною установкою (6 чол.); майбутні вчителі з нейтральною чи байдужою установкою (10 чол.); студенти з ситуативною установкою (11 чол.); студенти з прихованою негативною установкою (17 чол.); майбутні педагоги з професійною установкою (8 чол.).

Отримані дані дають можливість зробити висновок про те, що переважна більшість студентів (73%) мають негативну байдужу, ситуативну та приховану негативну установку на сприйняття учнів.

Майбутні вчителі з активно-позитивною установкою мають такі характеристики емпатійного способу взаємодії: вони дають емоційний відгук на переживання учнів, уміють передбачати наслідки поведінки учнів, передбачувати події, спираючись на почуття. Вони здатні оцінювати стани, почуття, наміри, людей за невербальними проявами, мають високу чутливість до характеру й відтінків людських стосунків, здатні знаходити відповідний тон спілкування з різними учнями, уміють аналізувати складні ситуації взаємодії.

Майбутні вчителі з функціональною установкою мають такі характеристики емпатійного способу впливу взаємодії: вони дають недостатній емоційний відгук на переживання партнера у спілкуванні, не завжди правильно оцінюють стани, почуття, наміри людей за

невербальними ознаками. Недостатня чутливість до невербальної експресії знижує здатність розуміти учнів, що позначається на зниженій чутливості до людських стосунків. Студенти цієї групи не завжди можуть знаходити відповідний тон спілкування з учнями в різних ситуаціях взаємодії.

Педагоги з нейтрально-байдужою професійною установкою дають емоційний відгук на стан партнера, відчуваючи при цьому протилежні переживання, оскільки вони погано розуміють зв'язок між поведінкою і її наслідками. Педагоги з цим типом професійної установки недостатньо володіють мовою рухів, поглядів, жестів, тому в спілкуванні орієнтуються на зміст вербального спілкування. У взаємодії з іншими людьми вони не завжди можуть знаходити відповідний тон спілкування.

Педагоги з ситуативною професійною установкою дають емоційний відгук на стан партнера, відчуваючи при цьому хворобливо розвинене співпереживання, вони не завжди здатні передбачити події, які ґрунтуються на розуміння почуттів, намірів учнів, оскільки високий рівень емоційності не дає можливості правильно розпізнати складні ситуації взаємодії з учнями, їм недостатньо адекватно вдається оцінити навчальні ситуації, відчувають труднощі в аналізі взаємодії.

Педагоги з прихованою негативної установкою не дають емоційного відгуку на стан учня. Вони погано розуміють мову тіла, жестів, часто помиляються в розумінні слів учнів, оскільки не враховують супровідні їх реакції, помиляються в інтерпретації слів учнів, погано адаптуються до різних систем стосунків між учнями та колегами. З метою виявлення наявного рівня розвитку емпатійності майбутніх вчителів було проведено емпіричне дослідження зі студентами 3 курсу Ніжинського державного університету. Вибірка становила 52 осіб. За даними дослідження було визначено, що рівень емпатії студентів ще недостатньо високий, особливо емпатії до дітей.

Таблиця 1

Результат діагностики емпатійності майбутніх вчителів

Загальний рівень емпатії	дуже високий рівень 7 %	високий рівень 6 %	середній рівень 77 %	низький рівень 10 %
рівень розвитку емпатії з дітьми	4 %	15 %	64 %	17 %

У результаті дослідження ми дійшли висновку, що в більшості студентів (77%) середній рівень емпатії з дітьми. 13% студентів з високим та дуже високим рівнем емпатії не засвідчило наявності високих показників емпатії до дітей: лише у 19% респондентів високий та дуже високий рівень розвитку емпатії до дітей. Причинами таких показників емпатії майбутніх вчителів можуть бути умови та стиль сімейного виховання, вплив особистісних установок, особливості підготовки вчителів (орієнтації на опанування знань, отримання оцінки, а не на особистісний розвиток, формування професійно необхідних вмінь та навичок).

З метою розвитку емпатії створена спеціальна програма тренінгу для майбутніх вчителів при вивченні курсу “Основи педагогічної майстерності”. Подані окремі вправи варто використовувати при вивченні тем “Активне педагогічне слухання та розуміння партнера”, “Конфлікт у педагогічному процесі та шляхи його подолання”, “Емпатія як умова розвивального впливу в міжособистісних стосунках” “Педагогічний такт як стратегія поведінки у спілкуванні”.

Рольова гра “Телефон довіри”

Мета: сформувати емпатійні здібності в студентів, розвивати здатності до вчування у стан іншої людини, формування вміння виявляти підтримку та розуміння дитини.

У ролі консультанта телефону довіри виступає бажаний учасник, котрий займає стілець в центрі приміщення. Інші учасники грають роль клієнтів, які звертаються з різними проблемами до спеціаліста. Проблематику може задавати ведучий або самі учасники (наприклад, клієнт-суїцидент хоче скоїти самогубство; жінка, в якій помер чоловік; клієнт в депресивному стані). Завдання консультанта – спілкуючись з особою по телефону (без візуального контакту) встановити емпатичний контакт з клієнтом, зрозуміти й проїнятися внутрішніми переживаннями клієнта, встановити основну проблему клієнта й надати психологічну підтримку. Після бесіди учасники обговорюють ситуації. Кожен може спробувати себе в ролі консультанта. Зворотній зв'язок: учасники обговорюють запитання: “Як ви себе почували в ролі клієнта (консультанта)?” “З якими труднощами ви стикалися?”

Вправа “Я в тобі впевнений”

Мета: створення довірливої психологічної атмосфери, вдосконалення емпатійних здібностей, емоційної чутливості та відкритості.

Кожен учасник підходить до особи, яка стоїть навпроти, бере її за руки і, звертаючись до неї, продовжує фразу: “Я в тобі впевнений” (наприклад, “бо ти ніколи не зрадиш...”). Ведучому (викладачу) слід звернути увагу на те, щоб ці висловлювання були насправді щирими й правдивими. Після завершення звернень усі сідають на свої місця для обговорення вправи. Зворотній зв'язок: активне обговорення в групі ефективності даної вправи. Кожен учасник дає відповіді на питання: “Що я відчував при виконанні завдання?” Ведучому слід звернути увагу членів групи на важливість встановлення довірливих стосунків між вчителем та учнем, що можливо завдяки емпатії (проникливості, чутливості).

Отже, дослідження проблеми готовності майбутніх вчителів до використання емпатії як умови розвивального впливу в міжособистісних стосунках дало змогу встановити, що у більшій половині студентів недостатньо сформований рівень емпатії з дітьми, переважна більшість студентів (73%) мають негативну байдужу, приховану негативну та ситуативну установку на сприйняття учнів, що свідчить про недостатню готовість більшості майбутніх вчителів до подальшої педагогічної діяльності. Це дає підстави наголошувати на необхідності створення тренінгових занять з метою розвитку вмінь розуміти, відображати та переживати емоційні стани учнів у різних ситуаціях, посилення емоційної чутливості, здатності до співчуття, розвитку навичок емпатійного слухання.

Стаття не вичерпує всіх аспектів досліджуваної проблеми, а розкриває можливості для подальших досліджень, зокрема проведення експерименту в контрольних та експериментальних групах, проведенню порівняльного аналізу розвитку емпатії у студентів різних факультетів, простеження динаміки явища емпатії на різних курсах впродовж тривалого періоду навчання студентів, порівняльного аналізу кількісних даних розвитку емпатії студентів до педагогічної практики та після перших кроків на шляху до професійного становлення.

Література

1. Астаханов Р. Психологическое воздействие и профессиональная установка педагога на эмпатийный способ взаимодействия // Психологическая наука и образование. – 2007. - №1. – С. 93-102.
2. Барна М.В. Програма соціально-психологічного тренінгу з розвитку емпатійності майбутніх практичних психологів // Практична психологія та соціальна робота. – 2006. – №12. – С.50-56.

3. Василюшина Т.В. Емпатійні здібності вчителів. Психологічний аспект // Практична психологія та соціальна робота. – 1999. – №5. – С.16-21.
4. Волкова Н.П. Професійно-педагогічна комунікація. – К.: Видавничий центр „Академія”, 2006. – 256 с.
5. Лопсин Ч.И. Социально-психологические аспекты эмпатии личности // Журнал прикладной психологии. – 2003. – №4-5. – С. 100-103.
6. Мінько Т. Емпатія як умова розвивального впливу у міжособистісних стосунках // Практична психологія та соціальна робота. – 2000. – №2. – С.32-40.
7. Педагогічна майстерність: Підручник / І.А.Зязюн, Л.В.Крамущенко, І.Ф.Кривонос та ін. – К.: Вища школа, 2004. – 422 с.

Г.Л.Кривошеєва

ФОРМУВАННЯ ГУМАНІСТИЧНОЇ СПРЯМОВАНOSTІ СТУДЕНТІВ УНІВЕРСИТЕТУ ЯК СКЛАДОВОЇ ПЕДАГОГІЧНОГО ПРОФЕСІОНАЛІЗМУ

В статье раскрываются и обосновываются потенциальные возможности курса “Психология и педагогика” в формировании гуманистической направленности будущих педагогов. Рассматриваются наиболее эффективные формы, методы и средства обучения и воспитания, ориентированные на подготовку современного педагога-гуманиста.

Capabilities of the course “Pedagogy and Psychology” in the development of humanistic orientation of teachers to be are developed and substantiated in the article. The most effective methods, forms of organization and means of teaching and upbringing aimed at training of modern humanist teachers are considered.

У сучасних умовах в нашій державі утверджуються принципи демократизації, свободи, гуманізму у всіх сферах суспільного життя, особливо в освіті. Це є свідченням того, що на зламі століть парадигмою цивілізаційних змін стає людський вимір. Життя вимагає переосмислення основних принципів організації навчання, вдосконалення методів і прийомів, які сприяли б перетворенню навчання в засіб всебічного гармонійного розвитку особистості, формуванню високоморальних якостей поряд з професійними. Центральним завданням освіти є створення умов для розкриття